

velika beseda
v kranjski
čitavnici
premiera
dne 8. II. 1956
v kranju

PREŠERNOVO GLEDALIŠČE

gledališki list
sezona 55/56
št. 7

PRIČUJOČA ŠTEVILKA
GLEDALIŠKEGA LISTA BODI POSVEČENA
SPOMINU TISTI
KI SO V ČASU NARODNEGA PREBUJENJA
ZAŠTAVILI PRVI KAMEN
V ZGRADBO GLEDALIŠKE KULTURE
V NAŠEM MESTU
IN S TEM USTVARILI SVOJIM POTJOMCEM
OGNJIŠČE DUHOVNEGA SNOVANJA
V JEZIKU
LINHARTA PREŠERNA LEVSTIKA CANKARJA
IN ŽUPANČIČA

Prešernovo gledišče v Kranji napravi drugo sredo
v februarju 1956 pervikrat v zabavo in poduk

VELIKO BESEDO

v dveh razdekih

Pervi razdelek

1. Pozdravni govor prvosednika Čitavnice kranjske, gospoda Matjeja Pirca.
2. Posestritev čitavniških praporov.
3. BOB IZ KRANJA Vesela igra s petjem v enem djanji. Poslovenjena po češkem.

OSOBE

Gaber, kolarski mojster	gospod Cegnar
Polonica, njegova hči	gospa Štampiharjeva
Matiče, njegov pomočnik	gospod Pristov
Grabež, odertnik	gospod Vajt
Nežika, potinja iz Kranja	gospa Kalanova

4. Kdo je mar. Napisal Jovan Vesel Koseski. Deklamuje ud Južnega Sokola iz Ljubljane, gospod Tone Eržen.
5. Proste vaje sokolcey.
6. Slave dom. Besede in napev Miroslava Vilharja. Poje zbor Čitavnični.
7. ŽUPAN. Izvirna šaloigra v dveh delih. Spisal Miroslav Vilhar.

OSOBE

Jaka Dolinar, župan	gospod Janez Grašič
Miha	gospod Juvan
Anička } njegova otroka	gospa Cigojeva
Janez Anže }	gospod Župan
Tomaž Vrh } soseda	gospod Vajt

Godi se pri županu v Šiški 1866. leta.

ODDIH

V oddihu igra glasovir

Vse gospode, gospe in gospodičine vabimo v izverstno okrepčevalnico.

Drugi razdelek

1. Drugi del župana. Spisal Miroslav Vilhar.
2. Veliki tableau: Slovenija poveljučana.
3. Slovenka. Napisal Miroslav Vilhar. Deklamovalka Anička Cigojeva.
4. Govor gospoda Bleiweisa.
5. Poštena deklica. Izvirna šaloigra v enem delu.

Spisal: Miroslav Vilhar

OSOBE

Boter Frluga	gospod Trefalt
Tinica, šivarica	gospodična Skebetova
Gospod Kikelj	gospod Kovačič
Gospa Kiklja	gospodična Sirknikova
Gospod Kokej	gospod Fugina
Gospa Koklja	gospodična Hlebčetova

igra se v Lipavi, v sobi s tremi vrati.

6. Konečni tableau k Pošteni deklici.

7. Naprej zastava Slave. Besede: Simon Jenko, napjev: Davorin Jenko, poje čitavničini zbor.

8. Po programu ples, tombola, srečkanje in igranje biljara.

Regiseur (odgovorni vodja predstave) g. M. Mahnič.

K tej predstavi se usoja najvljudneje vabiti.

Vstopnice za sedišča v parterji in nobel galerijo se dobivajo samo pri glediščini kasi.

Cene kakor po navadi.

Razen stalnih udov in udov Južnega Sokola sta preprijazno zagotovili svojo pripomoč gospodična Medvedova, ki igra na citre in gospodična Avguštinova, ki igra pri glasoviru.

Sodelovali so še:

Matej Pirc, predsednik Čitalnice kranjske — Nace Reš
Janez Globočnik, tajnik Čitalnice kranjske — Metod Mayr
Župnik — Jaka Gašperič

Dr. Janez Bleiweis Marjan Berger

Šokoli: Gogala, Stiglic, Herman, Trefalt.

Inspicent: Tone Dolinar

Scena: Milan Butina

Razsvetljava: Stane Kropar

Kostumi: Valerija Ilovarjeva

Lasuljarka: Vera Srakarjeva

Sufleza: Minka Simenc

Odrski mojster: Janez Kotlovšek Tehnično vodstvo: Vladimir Stiglic

Godba na pihala DPD Svoboda Kranj pod vodstvom Zdenka Motla

Slikarska dela: Milan Butina in Saša Kump.

Kostume po osnutkih Valerije Ilovarjeve izdelala domača gledališka delavnica pod vodstvom Slavka Tavžlja in Modni salon Jakobčič.

Mizarska dela pod vodstvom Albina Učakarja je izdelala gledališka delavnica.

V metež časa, navskriž in navskraž sprtega s samim seboj, se vkrade zdaj pa zdaj — v trenutku kakor kresnica v srce — kristalno čista in harmonično jasna, z iskrenim čustvom prepojena ter s treznim razumom komponirana pesem Vrbenjčeva.

V hrupu navzven obrnjenega časa — častilca enodnevnih, nad vse pomembnih vrednot prehodne dobe med zgodnjo pomladjo in Šentjanževim, izzveni njegova intimna struna vse pretiho, da bi preglušila glasni hrup prevratništva, ki mu je dala zanos in vero. Tako se je srečaval in se srečuje Poet Zdravljice s časi in dobami, on pa ostaja sam, vedno površno, morda preenostransko razumljen, zakaj po vseh nočeh se v novem jutru drugače iskri njegov nemirni, v globine človekove čudi prodirajoči duh.

Romantični sodobnik se je komajda obregnil ob njegove dragotine, sopotnik stoletja je zamaknjen obstal nad briljantno obliko, „fin de siècleovci“ ga pripno na zastavo negacije, ker je tudi sam negiral družbeno laž šentflorjanskih oblastnikov in rodoljubov brez rodoljuba. Vidovdanskim, še bolj pa šestojanuarskim trinogom je bil kamen spodtike ker si je usodil dovoliti tisto malo udobja, da je ostal raje pastir med živimi, kot kralj med mrtvimi. In posled, ko mu je bilo pastirstva zadosti, nam je vročil stoletja star, pa vedno svetel Črtomirov meč, da bi z njim junaško uresničili veliki sen Zdravljice...

Lepota je najprej resnica. Vse laži, spleteničene v stoletju, so se razblinjale v nič ob Prešernu, nam je bil, je in ostane merilo vesti in srca, nam še vse bolj, saj iz njegovega dela črpamo moči in srčnosti, da uresničimo njegov vseobsegajoči sen o družbi, zgrajeni na etični osnovi. „Mi mu srce odprimo...“

R. J.

O začetku

in začetnikov

Devetindvajsetega junija lansko leto je preteklo 90 let, odkar je bila na odru Narodne čitalnice v Kranju uprizorjena prva igra v slovenskem jeziku. Spodobi se, da se ob tej priliki spomnimo onih naših prvih igralcev in igralk, ki so s svojim nesebičnim delom in iz ljubezni do materinega jezika poskrbeli za to, da je slovenska beseda zazvela z odra tudi v Kranju.

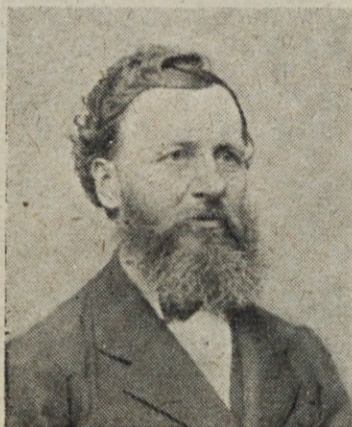
Želja po igranju pa v Kranju ni vznikla šele z ustanovitvijo Čitalnice. Josip Lavtižar poroča v svoji knjigi „Šentjakobski gospod Šimen in njegovi sodobniki“ (izšlo v samozaložbi leta 1938), da so kapucini, ki so imeli v Kranju samostan s cerkvijo (sedanja Roosova hiša poleg sodišča) in so bili med ljudstvom zelo priljubljeni redovniki, vpeljali predstave o Kristusovem trpljenju z živimi podobami. Leta 1730 so na veliki petek uprizorili na glavnem trgu igro „Das Leiden und Sterben unseres Heilandes“ in potem še več let zaporedoma. V začetku so bile take igre spodbudne, pozneje pa so prenehale, ker so se družile z njimi nekatere slabe razvade.

Dvestopetindvajset let nazaj segajo začetki igrskega udejstvovanja kranjskih meščanov. Če in kako so se meščani po teh prvih igrokazih na prostem pa vse do prve slovenske igre na odru Čitalnice udeleževali, ni znano in tudi niso o tem ohranjeni nobeni zapiski. Rojstvo pravega udejstvovanja na deskah je povzročila šele ustanovitev Narodne čitalnice.

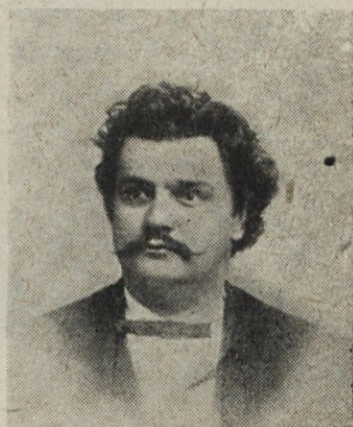
Že v prvem odboru, katerega predsednik je bil iskreni domoljub Matej Pirc, tajnika pa Karel Šavnik in Janez Globočnik, so bili v odbor po večini izvoljeni možje, ki so leto na to ustanovili v novih prostorih Mayrjeve hiše „Pri Peterčku“. (Prostore je do tedaj imela zasedene kranjska kazina, ki je po zlomu absolutistične vlade začela hirati in je samo še životarila) oder za uprizorjanje iger in takoj pričeli z delom. Na slovesni besedi dne 13. decembra 1863 v spomin obletnice rojstva dr. Franceta Prešerna, na kateri sta Karel Šavnik in Karel Pec „prav izvrstno“ predvajala Prešernovo „Novo pisarijo“, je bila po „mandatorju“ odbora izražena želja: „da se vpeljejo gledališne igre v domači besedi, katere se že vršijo v ljubljanski čitavnici. Prepričan se je namreč neutrudljivi odbor, da treba čitavnici ne le petja, deklamacij, plesa itd., ampak da je tudi gledališče živa potreba društvom, ki imajo namen narodne omike. Da pa bode ves ta program mogoče izvršiti, se odbor po njem zaupljivo obrača na častite gospode, ki se odlikujejo z zmožnostjo lepega petja, s toplo peticijo da, kakor zmerom dozda, tako tudi v prihodnje ostanejo čitavnici podstavnj

steber. Vsaj so uže pri toliko prilikah sijajno pokazali, kaj premore Slovence pesem! S petjem pa naj se vrstijo deklamacije dobro izbrane, — berila humoristična ali podučna, — govori pravilom čitavničnim primerni, da se tako tudi v čitavničnih zabavah izpolnjuje pregovor: variatio de'lectat. Vsemu temu pa naj se pridružijo tudi toliko priljubljene gledališke igre.

Z združeno močjo naj tako idejo na de'o, da jih bude mati „Slovenija“ vesela videti, da sinom in hčerkam njenim ni treba, kakor drugim, najemati tujih moči za izvršitev svojih nalog (mišljene so prireditve kranjske kazine, ki je s pomočjo gostov iz drugih krajev, predvsem Ljubljane, životarila še do leta 1866, nato pa se razšla zaradi premalega števila članov. — Op. pis.). Čitalnica se — vsaj tako se bere pogostoma — v resnici imenuje ognjišče za vneto domoljubja; želeti

**Matej Pirc, prvi predsednik
Narodne čitalnice v Kranju**

**Karel Savnik, prvi tajnik
Narodne čitalnice v Kranju**

bi toraj bilo, da bi okoli njega se zbirali vsi, prav vsi, ki hočejo vredni biti častnega naslova domoljuba!“

Člani Čitalnice so se dela v resnici takoj poprijeli. Odbor teh prvih pionirjev čitalniškega odra je bil — po današnjem merilu nekako tako e sestavljen:

Matej Pirc, predsednik. (Rojen 1821, umrl 1891. Studiral je na rudarski akademiji v Banski Štiavnici in postal ravnatelj rudnika na Toplicah pri Hotavljah. Leta 1856 je prevzel barvarsko obrt doma in uredil obrat, ki je zaposloval okoli sto tkalcev po vaseh, zlasti v Besnici in v loških hribih.)

Janez Globočnik, dramaturg in umetniški vodja (Rojen 10.4. 1824

v Cerkljah pri Kranju. Sredi leta 1848 je prišel v Kranj za ravnatelja glavne šole in kateheta. Njemu gre predvsem zasluga, da se je leta 1861 otvorila nižja gimnazija v Kranju, kar mu je kranjsko mesto priznalo z izvolitvijo za častnega občana. Na gimnaziji je poučeval eno leto kot suplent, poldrugo leto pa kot pravi gimnazijski učitelj. Poleti 1864 se je preselil v Gorico kot tajnik nadškofa Gollmayra. Tam je 14. 12. 1877 tudi umrl.)

Clanska diploma političnega društva »Slovenija« Mateju Pircu, predsedniku Kranjske čitalnice

Karel Pec, režiser. (Življenjepisnih podatkov ni. Bil je zemljoškolkniški uradnik. Redka izjema med državnimi uradniki, ki si je upal pristopiti k čitalnici takoj ob njeni ustanovitvi. Dalje časa je bil edini ud Mohorjeve družbe v Kranju in med prvimi člani Slovenske matice.)

Josip Egartner ml., scenarist in tehnični vodja. (Slikar in podobar v Kranju, rojen 14. 10. 1833, umrl 21. 1. 1905. Bil je sin Josipa Egartnerja, posinovljenca znamenitega slikarja Leopolda Layerja v Kranju.)

Igralci: Karel Šavnik, Franc Lokar, Konrad Pleiweis, Tomaž Pavšlar, Gašper Eržen, Anton Formandl, Herman Deisinger in drugi.

Trud in delo teh prvih pionirjev sta bila kronana dne 29. junija 1864 z uprizoritvijo prve igre v slovenskem jeziku. Janez Globočnik je za to priliko prestavil Rodericha Benedixa igro „Pravda“. Dopisnik „Novic“ je ob tej priliki izrazil željo, da bi se poleg „zdatnih moških moči“ za igre tudi med gospodičnami našle „vrle igravke“, ki bi bile pripravljene sodelovati pri čitalniških igrah. Tudi ta želja se je izpolnila. 24. septembra istega leta so pri igri Josipa Drobniča „Starost slabost“ predstavili na odru tudi prvo igralko.

A. 34.

SPREJEMNICA.

Gospodična *Radegunda Ulrich-ova* v Kranju
je s tem sprejetzza uda
„narodne čitalnice v Kranju“.

V Kranju, dne 2. februarja 1883.

Jovan
Predsednik

Karlina
tajnik

Najstarejša znana ohranjena članska sprejemnica

Tem prvim pionirjem igralske umetnosti so se kmalu pridružili novi. Med prvimi igralkami so bile: Pevc Cilka, Florjan (Pavšlar) Jelica, Florjan Kati, Pleiweis Albina, Preširen Amalija, Ana in Ljudmila, Prevc Viktorina, Ulrich Marija in Zofija itd. Preveč je igralcev in igralk, da bi vse poimensko navedel. Ni pa to bil moj namen, saj sem hotel navesti le začetnike. Kako pa so ti pristopili k svojemu delu in kako so izgledale prve čitalniške predstave v Kranju, pa bo z našim poklicnim ansamblom Prešernovega gledališča in „diletanti“ nekdanje Čitalnice in Ljudskega Odra vernó ponazoril prof. Mirko Mahnič.

Ivan Fugina

Velika beseda -

gledališki omnibus narodnega preporoda

Prešernov obet v Novi pisarni „tragedija se tudi nam obeta“ je ostal neizpolnjen. Romantika ni rodila liriki enakovredne dramske in epske književnosti. Kratka doba marčne pomladi pa ni ustvarila nič takega nad čemer bi človek ostrmel. Vsa doba je bila obrnjena navzven k izrazito splošnim kulturno političnim ciljem, zato ni čudno, če je Prešernova muza zaman čakala malone dvajset let Stritarjevega priznanja.

Začetkom šestdesetih let, se je ustavno življenje v Avstriji spremenilo, spet so nanovo pognale v revolucijskem letu vsajene mladike. Ideja o slovenskem gledališču, presajena na čitalniška tla, je obrodila stoteren sad. Čitalnice so postale mimo družabnega zbirališča, tudi sredstvo narodnega preporoda.

Motreč na ta „zlati čas“ s sodobnimi očmi, se nam znabiti dozdeva, da narodni preporod ni nič v primeri s socialno revolucijo, ki jo pravkar doživljamo; slednje pa niti doživeli ne bi brez narodnega prebujenja, saj je slovenstvo prvič v zgodovini enotno zadihalo in premostilo v sebi ozke partikularistične kulturne meje.

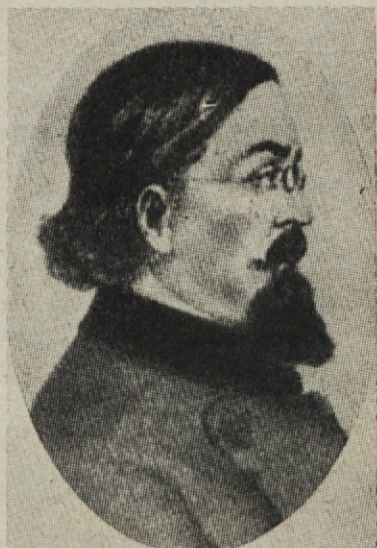
Slovenski meščan in malomeščan sta v konkurenčnem boju s svojimi velikimi sosedi postavila vprašanje naroda in jezika na prvo mesto. Narod, „kriv dokaj zamud“ je začel dobivati svojo enotno duhovno podobo in čeprav je le-ta nastajala v znamenju staroslovenske konzervativnosti ni za o nič manj pomembna.

Iz nedrj čitalništva so se razvile še druge pomembne kulturne ustanove. Najpomembnejšo vlogo pa je gibanje odigralo v obrobnih mestih. V našem mestu je ostala narodna čitalnica vse do konca zadnje vojne središče kulturnega napredka. Zelo zanimivo je, da je kranjska narodna čitalnica zelo zgodaj začela gojiti svoj odnos do Prešerna. Levstik je ves navdušen nad tem, „da bode v Kranji v sredo 11. t. m. ob 10. uri črna maša za Preširnom, našim največjim, edinim pravim pesnikom in zvečer pa beseda v Loki. Prihodnje leto se misli tudi v Kranji praznovati Prešernov rojstni dan; go o o ti naš največji pe nik zaslužil da ga tudi Ljubljana praznuje. (podčrtal avtor — Naprej, 3. 2 1863 str. 43). Da je pobuda prišla prav iz Kranja je morda vzrok prav v Bleiweisovem odnosu do Prešerna, ki je bil vsaj za javnost zelo indiferenten do pesnika. Levstik pa je to vest takoj izrabil. Okvir tega sestavka pa nam ne dopušča širšega razmotrivanja o tem vprašanju, saj presega naš namen. Bolj pomembno za nas je kakšen je bil čitalniški repertoar in kako je ta doba reševala to vprašanje.

Evropska literatura te dobe je koreninila že krepko v realizmu

Med dramatikami se javljajo imena: Ibsen, Björnson, Ostrovski in dr. Evropska epika se je obogatila z monumentalnimi romani Flauberta in Dostojevskega. Evropa se je trgala iz romantične osladnosti in zlaganosti. Turgenjev je pravkar napisal svoj znameniti roman „Očetje in sinovi“ in kmalu potem zapustil Rusijo. Narod zamudnikov pa je že prebiral nekaj pesniških zbirk, Levstikovega „Krpana“ in še bolj pomembno „Potovanje od Litije do Čateža“, kjer Levstik opozarja prav zaradi opozicije proti romantično skonstruirani plaži na snovne in oblikovne možnosti iz katerih naj se razvije pristna domača, po odnosu do življenja: realistična književnost — pripovedna in dramska.

**DVA PORTRETA
IZ ČITALNIŠKIH LET**

»Oče slovenskega naroda«, kranjski rojak dr. Janez Bleiweis in notranjski narodni buditelj — Miroslav Vilhar

Imeli smo program, toda tega ni bilo moč uresničiti kar čez noč. Čitalniške odre pa je napolnjeval burkasto plehki repertoar iz revolucijskih let in v naglici prevedeni ter prikrojeni teksti. Stěpanek, Kotzebue, Benedix in druga bolj ali manj pomembna imena označujejo podobo tega v malomeščansko lagodnost usmerjenega repertoarja.

V takem ozračju in v podobnih razmerah je povsem naravno „zabljestel“ celo blagohotni oče in prevajalec čitalniških igrokazov kranj-

ski rojak in urednik „Novic“ Janez Bleiweis, Vilhar pa je bil slavljenec brez primere.

Namesto, da bi slovenska dramatika krenila v smeri Levstikove ljudske igre, si je pomagala iz zadrege z Bleiweisovimi in drugimi priredbami tujih, manj pomembnih avtorjev. Čitalniški očetje res niso izkazovali estetskega posluha, saj bi se jim bilo treba ozreti samo čez plot k svojim kolegom, v nemško deželno gledališče, kjer so s pridom uprizarjali Schillerja, Shakespeara, Goetheja in druge pomembnejše avtorje. Ne, oče Bleiweis so šli tako daleč, da so iz Županove Micke napravili operetno spakedralo, Linhartovo napredno družbeno ost pa povsem zabrisali. Nekritičnost do čitalniških podvigov so z dneva v dan požigale „Novice“: „Igra Starost-slabost pa se je dovršila tako izvrstno“, piše dopisnik iz Kranja, „da od diletantov kaj več gotovo nihče zahteval ne bo...“ Bleiweis sam pa:

Poštena deklica.

Šaloigra v enem delu.

Spisal in založil

Miroslav Vilhar.

Ž u p a n.

Izvirna šaloigra v 2 delih.

Spisal in založil

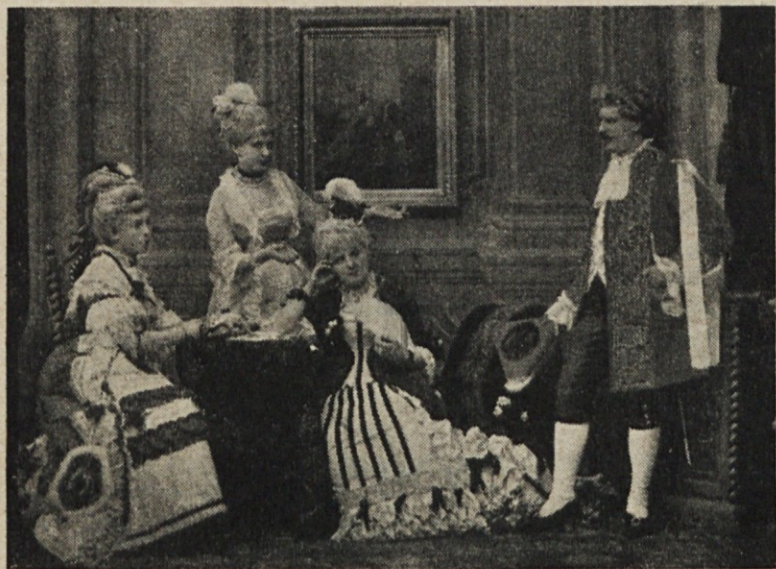
Miroslav Vilhar.

Miroslav Vilhar je v letih 1865/66 izdal šest drobnih knjižic, šaloiger; uprizarjale so jih predvsem čitalnice na Notranjskem in Primorskem. Župana so v sezoni 1864/65 kot prvo izvirno slovensko delo igrali tudi v Kranju.

„Hudobne kritkarje pa tiramo na Grintovec!“ Seveda ne smemo pozabiti, da je Bleiweisova prizanesljivost rezultat njegove utilitarnosti usmerjenosti in ne zlonamernosti. Njegove Glediščine igre I—IV (1864—65) so nazorno ogledalo njegovih kriterijev. Iz odpora proti takemu pojmovanju gledališke umetnosti je Levstik obudil

v zameških zasnovano idejo o izvorni slovenski drami v „Popotovanju“. Njegovo dolgoletno prizadevanje je bilo končno kronano z nastankom Dramatičnega društva, (1867), ki je preusmerilo naše gledališko umejstvanje v nove vode. Ob Dramatičnem društvu smo končno dobili tudi novo knjižno zbirko „Slovenska Talija“.

Nenadomestljivi avtor čitalniških sporedov je bil notranjski graščak in liberalni politik, žurnalista, pesnik in komponista M. Vilhar (1818–71), čigar pesniško delo je tolikanj ustrezno času in dobi, ko je nastalo, da je domala ponarodelo. Mož je še v predmarčni dobi „popustil steze nemškega Parnasa“ in se priključil novičarskem:

Najstarejša slikovna priča iz kranjskega gledališkega življenja datira v l. 1878.

krogu in tam natisnil svoje „Predčutke“ — prvence, v domačem jeziku. Vodnikovska anakreontika in alpska poskočnica sta njegov stalni formalni zgled, ki ju ni več opustil. Domoljubna in ljubezenska vsebina se sprepleta z motiviko narodne pesmi, ljudskim izročilom in osebno prizadetostjo v času, ko je bil zaradi preostrega ocenjevanja političnih vprašanj zaprt na Žabjaku. Zanimivo bi bilo v tej zvezi obravnavanje odnosa Levstik — Vilhar, vendar se mi zdi, da je ta odnos še vedno tolikanj zapleten, da bi površna ocena tega odnosa ne bila nikomur v prid.

Za moj prikaz bo vsekakor bolj zanimiv Vilhar — dramatik in „liferant čitalniških igrokazov“, kakor ga imenuje slovstveni zgodovinar I. Prijatelj.

Z dramatiko se je Vilhar poiskusi zelo zgodaj. Njegova motivno in snovno raznorodna spevoigra Jamska Ivanka, kjer se sprepleta slovanstvo z križarskimi vojskami, (nastala v marčni dobi 1850), je bila

Slovenske glediščine igre.

Na svetlo dal

Dr. Janez Bleiweis.

Peti vezek :

„Bob iz Kranja.“

Dr. Janez Bleiweis je v letih 1864/65 izdal šest zvezkov čitalniških iger v zbirki »Slovenske glediščne igre«.

dolgo let uvrščana v čitalniške repertoarje. Slava, ki si jo je pridobil s tem delom je bila nezaslužena, kakor se mi zde nekatere sodbe o najboljših, izvirnih šaloigrah preveč pavšalne in odrekajoče. Med približno dvajsetimi deli nekatere prav gotovo še danes zaslužijo v primerni priredbi pozornost, ne zaradi estetskih kvalitiet, temveč zaradi zanimivega odnosa napram času v katerem so nastale. Prav tē, ki „jim je snov uzeta iz pristnega domačega življenja, in ker izha-

jajo iz narodnega srca, šle so tudi narodu do srca, kadar so se igrale“, Terstenjakova sodba je še danes sprejemljiva, ker izključuje literarno estetsko dovršenost, čeprav sta „Župan“ in „Poštena deklica“ mestoma tudi literarno dobro napisana. Predvsem literarno. „Župana“ je uprizorila v sezoni 1864/65 tudi naša Citalnica. (Vse do konca stoletja pa so se uprizarjale še druge njegove šaloigre: Slep ni lep, Detelja itd.).

Dve od treh njegovih izvernih šaloiger smo vključili tudi v naš omnibus slovenskega preporodnega gledališča (Župan in Poštena deklica). Obe imata, kakor tudi po Štčpaneku prirejen in preveden Bleiweisov (?) „Bob iz Kranja“ skrajno preproste ljubezenske, zabavne in podučne zaplete z narodno-prebudno tendenco. V Bobu iz Kranja pa se prvim pridruži še socialni motiv oderuštva, ki je gotovo prav ta čas lepo cvetelo. Toda, Matiče pozna advokata in kdo če ne oderuh bo tisti, ki mora osramočen zapustiti oder. Romantika, in naivni realizem v Županu, satirično, da ne rečem ironični prizvok v Pošteni deklici so stilna oznaka teza repertoarja. Najbližji realizmu je „Župan“ — šišenski nemškutar, ki se mu kar sline cede, kadar prebira „Lajbaberico“, toda mož zna tako slabo nemško, da bi se kmalu pogubil, če ne bi vmes posegla njegova „domorodna“ otroka in Aničkin fant Janez, ki uredi tako da se „oče župan“ odpovedo svoji „purgarmajstriji“ in nemškutarstvu, otroci pa poroče. Taisto tendenco ima tudi Poštena deklica. Lahon Kiklja in nemškutar Koklja padeta v past „pošteni deklici“, da ju kot narodna odpadnika lahko osramoti pred njenimi ženami, sama pa si s tem dejanjem pribori zdravo, kraško ko.enino — botra Frlugo.

Skromna oznaka Vilharjevih del nam pove, da v kvalitěti ni zastajal za svojimi, iz tujih tal presajenimi sodobniki. Nasprotno. Pristna domačnost in šegavost jih še prekaša, v tej oznaki pa se Vilhar srečuje tudi s sodbo, ki je bila izrečena o njegovih pesmih.

In Bleiweis? Čisto vseh zaslug mu ne moremo zanikati, pa naj si je bil še tako konzervativen. Njegove „Novice“ z „hišnim pesmarjem“ Koseskim so bile kar dve desetletji edini slovenski časnik, ob katerem so se učili zlogovati materinščino naši dedje — in, še nekaj — doma je bil iz Kranja. . . .

Naša uprizoritev je postavljena v leto 1864, ko so Kranj obiskali (29. 6.) „udje Južnega Sokola iz Ljubljane“. Skušali smo se čim bolj približati zgodovinski resničnosti te dobe. Pri delu nas je vodil plemenit namen: oživeti dobo z vsemi dobrimi in grdimi značilnostmi otroške dobe našega ljudstva, in se hkrati oddolžiti vsem tistim, ki so polagali temelj, kulturni stavbi našega mesta.

Rado Jan

~
Častna gospoda.

Draga volja primam čast, koja mi nudite
nameravajui me uenovat i članom Va-
šega društva, i šelim Vam iz svega srca
da Bog uobližen blagoslov glemenite
namerave Vaše. Za potpis Vašim spisa
nomu društvu šaljem svoj i ostanem
i potpisim i stvarjem

Vaš i ostanem
gospoda

Beograd 12. Maja 1863.

phornij
Strossmayer
B. Strossmayer

Faksimile ohranjenega pisma, ki ga je Strossmayer poslal
Kranjski čitalnici v zahvalo, ker ga je imenovala dne 8. fe-
bruarja 1863 za svojega častnega člana.

ISKRA tovarna za elektrotehniko
in fino mehaniko

KRANJ

proizvaja in dobavlja

Vse vrste avtomatskih telefonskih central. / Telefonske aparate — avtomatske namizne, CB namizne, induktorske namizne, poljske prenosne, ter vse rezervne dele. / **Električne ure in urne naprave.** / **Tonske kinoaparature** za filme 35 mm in 16 mm. / **Električne vrtalne stroje** EVS 1 \varnothing 10 mm in EVS 3 \varnothing 32 mm. **Električne merilne instrumente** — električne števec; **instrumente za vgraditev z vrtljivo tuljavo** ali z vrtljivim železom — voltmetre, ampermetre, elektrodinamične vatmetre; **prenosne instrumente za obrat** — voltmetre, ampermetre, vatmetre, merilce ozemljitve, univerzalne instrumente, linijske ommetre, preizkuševalce akumulatorskih celic itd.; **precizne laboratorijske instrumente** — voltmetre, ampermetre z vrtljivo tuljavo, elektrodinamične vatmetre; **instrumente za kontrolo toplote** — termoelektrične pirometre; **pribor za električne merilne instrumente** — tokovne transformatorje, ločene shunte, predupore itd.; / **Električni avtomobilski pribor** — avtodinamne, napetostne regulatorje, starterje, vžigalne tuljave, diname in reflektorje za bicikle. / **Selenske usmernike po naročilu.** / **Instalacijski material** — paketna stikala, priključne sponke itd.

nudi:
svoje priznane izdelke v
bombažnih
in staničnih tiskanih
tkaninah v vseh
modnih barvah in deseni.

Naše tkanine
so znane na domačem
in inozemskem tržišču
kot
najkvalitetnejše po izdelavi
in trajnosti.

Naročila solidno
in točno
izvršujemo.

"TISKANINA"

TOVARNA
TISKANEGA BLAGA

Kranj

Telefon: centrala 173, komerciala 175

„MOTOR“

*Električni
stroji*

*Gasilska
oprema*

Hladilniki

**ŠKOFJA
LOKA**

IZDELUJE:

ELEKTROMOTORJE

ELEKTRIČNE BRUSILNE STROJE

ELEKTRIČNE POLIRNE STROJE

ELEKTRIČNE KROŽNE ŽAGE

GASILSKE ARMATURE

GASILSKE ČRPALKE

ALARMNE SIRENE

HLADILNE NAPRAVE

NAMAKALNE NAPRAVE

TRGOVSKO
PODJETJE
ZA GORENJSKO
NA VELIKO

KOKRA

KRANJ

Galanterija -
manufaktura
na veliko

Priporočamo se za nakup!

Doba brstenja in cvetja

kulturni pomen čitalništva za Slovence

Slovenci smo z letom 1860 nekoliko lažje zadihali: padel je Bachov absolutizem, birokratsko policijske vezi so rahlo popustile in obetalo se je ustavno življenje z enakopravnostjo med avstrijskimi narodi, tako v političnem kot jezikovnem pogledu. Seveda pa je bila beseda ustavnost zgolj lepa fraza, cesarske obljube na papirju, še zdaleka pa niso mogle slovenske zahteve, — ki so danes videti dokaj skromne, a tedaj so se zdele avstrijskim veljakom kaj mogočne, — prodreti oziroma so si le počasi utirale pot. Petdeseta leta so za nas pomenila pravzaprav navadno nadaljevanje tistega, kar je bilo pred letom 1848 — pred „pomladjo narodov“, bila so kar „lep“ izraz cesarske „hvalenosti“ za lojalnost v revolucionarnem letu. Še naprej je ostala ostra cenzura vsega javnega in kulturnega življenja, še naprej niso upoštevali naše politične misli, da o veljavnosti slovenskega jezika sploh ne govorimo. Raznarodovanje našega življa pa je šlo po istem tiru kot doslej, le da je dobivalo iz leta v leto nove, bolj prefinjene in obenem tudi vedno bolj brutalne oblike.

Ustavna doba 60. let nam je nudila nekoliko več svobodnega gibanja; dovoljeno je bilo društveno življenje, seveda le kulturno. Okoli leta 1848 smo Slovenci imeli nekaj političnih oziroma kulturnih društev, tako na Dunaju in v Gradcu Slovenijo, v Gorici slavjansko bralno društvo, slavjanski zbor v Trstu in slovenski društvi v Celovcu in v Ljubljani. In ta društva „niso bila samo prva zborišča in prve politične arene mladih slovenskih politikov, marveč tudi prve čitalnice in prve vadnice v slovenski konverzaciji.“ (I. Prijatelj, SKSZ I. 127 do 8). Po tem vzgledu so se ustanjavljala preprosta bralna in politična društva tudi po manjših krajih (Postojna, Radovljica). Toda, že v letu 1849 so društva počasi zaspala in le ljubljansko in graško sta živeli še nekaj let dlje. S strogim zakonom o političnih društvih 1852. leta, pa je dokončno vse zamrlo, razen nekaj individualnih primerov društvenega životarjenja na podeželju. „Sredi 50. let pa je izginila sleherna sled po kakem slovenskem društvu.“ (I. Prijatelj, o. m. 133).

Bachov absolutizem ni dovoljeval nikakega organiziranega zbiranja naših ljudi, z njegovim padcem pa se je izvršila, z ozirom na to, za nas kaj pomembna sprememba. Potreba po združevanju je postala zelo močna in kazala se je v tem že kar neka nestrpnost. Razmere so končno toliko dozorele, da je prišlo do organizacije društev, imenovanih čitalnice, ki so bile po svojem delovanju in zgradbi v marsičem podobne hrvaškim in češkim tovrstnim ustanovam. Z drugimi bese-

gospodarske, obrtniške in narodne.

Izahajajo vsako sredo po celi polji. Veljajo v tiskarnici jemalno za celo leto 3 gld. 60 kr., za pol leta 1 gld. 80 kr., za četrť leta 20 kr. pošljane po pošti pa za celo leto 4 gld. 20 kr., za pol leta 2 gld. 20 kr., za četrť leta 1 gld. 15 kr. nov. den.

V Ljubljani v sredo 11. februarja 1863.

Bleiweisove Novice — zvest spremljevalec čitalniških podvigo.

dami povedano: naši rodoljubi so se ob ustanavljanju čitalnic vzgledovali pri svojih sosedih. Seveda, ne smemo prezreti specifičnosti naših čitalniških združenj. Obenem s tem je potrebno, da vidimo v čitalniškem gibanju šestdesetih let bolj ali manj organsko nadaljevanje listega društvenega življenja, ki se je rojevalo že z letom 1818, a žal kmalu zamrlo. S čitalnicami se je začelo povsem novo obdobje v našem kulturnem in političnem življenju, ali bolje: novo obdobje v razvoju naše nacionalne zavesti.

Zanimivo je, da sta Ljubljana z ustanovitvijo čitalnic prehitela Trst — 29. januar 1861 in Maribor — 17. julij, dočim je Ljubljana dobila svojo čitalnico nekoliko kasneje — 30. avgusta. Do 1864. leta so imele vsa večja slovenska mesta svoje čitalnice, tako Celje (1861), Škofja Loka (1862), Gorica (1862), Kranj (1863), Ptuj (1864) itd.; kasneje pa so dobili čitalnice tudi večji in manjši trgi, kot Ilirska Bistrica, Kamnik, Vipava, Ajdovščina, Idrija itd. Tako da je bilo do leta 1869 na slovenskem vsega skupaj 58 čitalnic. (E. H. Costa, LMS 1869 282). Vsekakor pa ne smemo pozabiti dejstva, da si je v letu 1867—69 porodilo kar 24 čitalnic na Primorskem in v Istri, a precej tudi na Štajerskem.

Glavna naloga čitalnic je bilo prebujanje narodne zavesti, v „podpiranju“ narodnosti, ki je do zdaj zanemarjena samo nekaterim sinom svoje matere v srcih pod pepelom tlela“, kot je dejal Fran Levstik v svojem govoru v tržaški čitalnici 29. decembra 1861. Čitalničarji so ta svoj namen izražali z besedami, da je čitalnica „učilnica slovenščine“, da je njen namen „omikavati naš slovenski jezik“ in da „oživi v ljudstvu narodno zavest, katero buditi je posebno visoka naloga narodnih čitalnic, ter narodnih straž, ki imajo neprenehoma narod buditi in pa skrbno paziti, da več ne zaspi“. (Dr. Lavrič, Novice 11. 2. 1863). Svoje poslanstvo so čitalnice hotele doseči s kulturno-zabavno dejavnostjo in vsaj v prvih letih so se trudile odvrniti sum, da se za tem skriva

kakršenkoli name.a. Dr. Bleiweis, glavni pobornik slovenskih čitalnic — je v nekem svojem govoru poudaril, da čitalnice čeprav niso politična društva „morajo v mejah svoje delavnosti po eni strani veliko pripomoči, da ravnopravnost Slovincu ne ostane prazna beseda ...“ (Novice 4. 1. 1865).

Kaj so pravzaprav čitalnice prirejale? Tako imenovane „besede“, predavanja, izlete, poučevanje slovenskega jezika, množično zbiranje rodoljubov ipd. „Besede“ so obsegale deklamacije, pevske (zborovske in solistične) točke z obveznim Jenkovim „Naprej“ in dramske prizore, po vsem tem pa je sledila zabava s plesom. Nedvomno je vso to zelo privlačevalo meščanstvo, da se je odvracalo od nemških in nemškutarskih kazin in se zatekalo raje v domače, vedre in vedno bolj priljubljene čitalnice. To dejstvo je zelo važno, po drugi strani pa priča tudi o nacionalni lahkoživosti in nezavednosti. Slovenska beseda je s čitalniških odrov verjetno zvenela in marsikaterega omahljivca zopet pritegnila k sebi. Seveda pa se mnoge čitalnice v začetku niso

Stephan Lackner — Se bo sijalo sonce. Premiera 21. I. 1956. Režija Miloš Mikeln, scena Saša Kump. Na sliki: Mirko Cegnar in France Trefalt.

mogle postaviti s samo slovensko občevalno govorico, saj se je še mnogokrat nemškovalo, ali kot je pisal v listem času Davo in Trstenjak, da v čitalnicah „nemške verige še zmerom rožljajo“ (Slovenec 25. 12. 1866).

Čitalniško gibanje je združevalo vsa naša kulturna prizadevanja in s svojimi prireditvami pritegovalo mnogo kulturnih delavcev, ki so se po svojih močeh trudili zadovoljevati čitalniške potrebe. Žal te potrebe niso bile preveč zahtevne, mislim kvalitativno, in so zadoščale povprečnemu okusu tedanje naše trško-malomeščanske družbe. Pri tej čitalniški dejavnosti je važno zlasti dvoje, in sicer glasba in dramatika. Danes se morda le v nejasnih obrisih zavedamo, kakšno vlogo je odigrala čitalniška pesem v prebujanju nacionalnih čustev s svojo domoljubno vsebino in patetično a vendar mehko ljudsko me'odiko. Slovenski glasbeniki, kot J. Fleišman, B. Ipavec, M. Vilhar in drugi, so se mnogo prizadevali okoli čitalniške vokalne in instrumentalne glasbe in čeprav je ta produkcija bila kvalitetno včasih bolj ali manj skromna, zlasti velja to za instrumentalno glasbo, vendar pomeni čitalniška doba korak dalje v razvoju slovenske glasbe. (Ukmar . . . Zgod. glasbe 1948 478). In končno, čitalnice so bile tiste, ki so glasbeno vzgajale naše ljudi in jim dajale osnovo in veselje za sprejemanje višjih kvalit. Iz čitalnic se je pozneje osamosvojila marsikatera glasbena institucija, ki v sodobnejši obliki deluje morda še danes. Pomislimo le na Glasbeno Matico.

In dramatika? Čitalnice so v svojih „besedah“ prirejale igre, ponavadi eno - ali dvodejanke, veselega značaja in z večjo ali manjšo nacionalno tendenco. Slovenske gledališke predstave so se sem in tja prirejale tudi pred 60 leti, a s čitalnicami se začne pravzaprav neko bolj urejeno, preredrzo povedano, sistematično prirejanje gledaliških uprizoritev in sploh gojitev te umetnostne zvrsti. Čitalnice so v resnici bile zibelke dramatičnega in gledališkega udejstvovanja po vsej naši zemlji in iz njih so se mnogokrat razvila stalna diletantška gledališča. To po večjih središčih v manjših krajih pa so čitalnice, seveda povsem reformirane v primeri s 60 leti, tudi novejši čas stregle boginji Taliji. Iz ljubljanske Čitalnice se je tako porodilo Dramatično društvo (1867), ki je uspešno nadaljevalo začeto delo in gradilo na čitalniških tradicijah.

Ne le te, temveč tudi druge ustanove, kot Slovenska Matica, so v najtesnejši zvezi s čitalnico. Organizacije Slovenske Matice je bila prvotno, po tujih vzgledih, zamišljena celo kot le nekaj fond v sklopu ljubljanske Čitalnice (J. Žigon, Veliko pismo, 1935 21).

Čitalniško življenje 60 let so z vsemi silami podpirali staroslovenci in mladoslovenci; glavni pobudniki pa so vendar bili stari, ki so na čitalniško gibanje gledali z mnogo manj kritičnimi očmi, kot pa mlajša

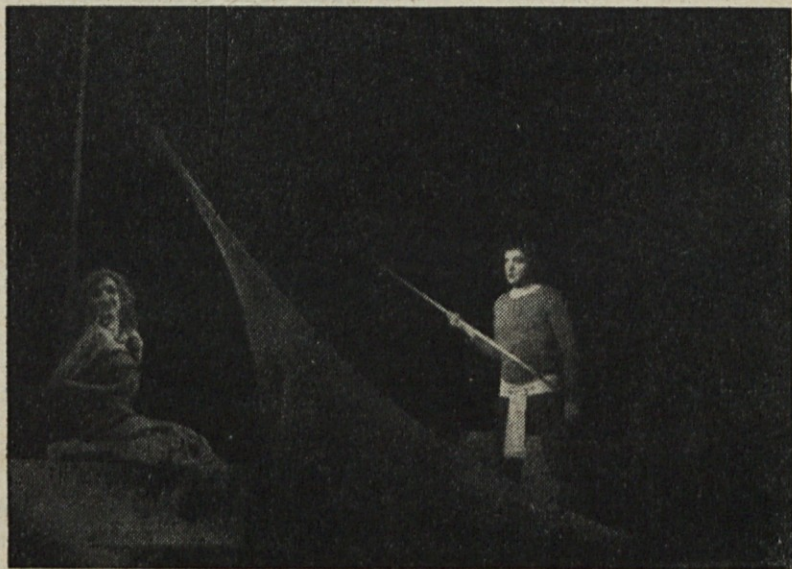
Govekar — Legionarji. V sredini spodaj Janko Rozman - igralec in režiser, najstarejši živeči član Narodne čitalnice. Sezona 1903/04

generacija. Tako je Bleiweis imel v novicah za čitalniške podvige le pohvalne besede, ne da bi pri tem omenjal tudi slabe strani. Resnici na ljubo povedano, pa je bila kvaliteta, n. pr. dramatskih del, zelo nizka, kar je bilo v začetku nujno in opravičljivo, a v nadaljnjem razvoju ne. Zlasti je v tem prednjačila prevodna oziroma prirejena dramatska literatura, ki je bila le majhnih oziroma brez umetniških kvalit. Prizadevanje naših dramatikov na slovenski izvorni dramatski književnosti, z Miroslavom Vilharjem v ospredju, zaslužijo mnogo več priznanja kot pa mnogokrat neokusno presajanje s tujih vrlov na našega. Prireditelji čitalniških iger so žal včasih mnogo bolj gledali na to, da je bil značaj iger „predvsem zabaven in šele v drugi vrsti narodno prebuden in vzgojen“. (Fr. Koblar, Klasje št. 25 153).

Ni čudno, če je Levstik — za umetnost tako zavzeta osebnost — s svojo konstruktivno kritiko (ma'lo kasneje pa tudi Fran Levec) opozarjal, da „naše besede in veselice so zares zabavne, ali premalo se vendar za duševno omiko skrbí“. (Slovenec 3. 5. 1865). Toda Levstikove zahteve po umetniški literaturi v gledališču še dolgo niso padle na rodovitna tla. Čitalnice so le prevečkrat dajale potuho skromnemu malomeščanskemu okusu, ne samo 60 letih, temveč tudi pozneje. V svoji praktičnosti so šle velikokrat predaleč brez smisla za umetnost,

za višjo obliko duhovnega izživljanja. V 60 letih gre pri nas sploh za praktično uresničevanje naših zahtev, postavljenih že mnogo prej (leta 1848) in ta praktičnost se močno odraža tudi v vsem čitalniškem delu in kasneje tudi v mladoslovenskih taborih, ki v nekem smislu pomenijo nadaljevanje čitalniškega gibanja, le da so čitalnice skušale doseči narodni preporod z bolj kulturnim udejstvovanjem, tabori pa z neposredno politično agitacijo.

60 leta pomenijo rojstvo in obenem višek čitalniškega gibanja, ki v 70 letih preide v neko umirjeno in medlo obliko, brez tistega nezlaganega rodoljubarskega ognja, ki je bilo tako značilno za prejšnje desetletje. Seveda to velja v glavnem za naša mesta; dočim na podeželju čitalnice ohranijo še naprej isto vlogo kot so jo imele prej. Nehote se človeku vsiljuje tudi vprašanje, kakšno je bilo razmerje v čitalnicah med meščanstvom in izobraženstvom na eni in kmetstvom na drugi strani. V dobi vzpona čitalnic je stik meščana s kmetom bil nedvomno močan, v provinci še posebno, kasneje pa ko so dobile čitalnice drugo vlogo in stale idejno na povsem drugih temeljih, je ostalo meščanstvo bolj ali manj osamljeno brez podpore širokih ljudskih množic.

Stephan Lackner: Se bo sijalo sonce. Prizor iz I. dejanja. Na sliki: Angelca Hlebecetova in Jože Kovačič.

Če se v celoti ozremo na pomen čitalnic, moramo ugotoviti, da so bile za naš narod zelo pomembne. Rodoljubarsko navdušenost, ki ni bila fraza marveč čista realnost, se je z vsem mladostnim ognjem spoprijela z nacionalno neprebujeno zavestjo slovenskega človeka. Čitalnice so v resnici bile žarišče prebujajočega se slovenstva. Pojavile so se ob času, ko je mnogo naših ljudi že zgledal odnos do svoje narodnosti in zato je bilo nedvomno potrebno v patosu se izražarajoče bleščeče rodoljubje. Da je v čitalnicah donela slovenska beseda, ni majhna stvar in končno pomen čitalnic za našo nacionalno glasbo in gledališče je velik. Boj, ki so ga bile te naše ustanove proti raznarodovanju, je bil težak, a vendar mnogokrat izbojevan z uspehom. In končno, tudi čitalniška domačnost, v katero so se zatekali mnogi, in v njej kovali različnejše načrte, pozneje v javnosti uresničene ali pa propadle, je bila velikega pomena. Za 60 let, to je dobo čitalnic, Ivan Prijatelj pravi, veliega pomekna. Za 60 let, to je dobo čitalnic, Ivan Prijatelj pravi, da je bila „otroško lepa doba brstenja in cvetja“.

Gregor Kocijan

Stephan Lackner: Se bo sijalo sonce. Prizor iz II. dejanja. Na sliki: A. Hlebecova in Jože Pristov.

Kdo je mar?

Vse doseže, kar mu drago,
Vse doseže sosed moj.
Bodi slava, bodi blago;
Dlan doma mu ne odreče.
Gre na tuje, dobro steče.
Njemu zlata kaplja znoj.
Vidši tujče krasne čine
Se zavzame iz daline

Kdo je mar?

Mi zapojmo: Rodovine
Je slovenski oratar.

Cujte bor, vojaške roje!
Krogla žvižga, boben poje.
Grad vali se v sip in prah.
Vragu peta se zabliška,
En junak za njim pritiska,
Udri, udri, mah na mah!
Kjer zadene, iskra šine,
Sest jih pade kjer porine.

Kdo je mar?

Ta pogumen korenine
Je slovenski oratar.

Blaga polna terg in cesta,
Barka plava v daljne mesta,
Velki kupec pošlje vse.
Nam nanese mire, zlata,
Njemu vse odprte vrata.
Zemlja skor njegova je.
Kupi polje, plaž grajšine,
Dnarje meri na šertine.

Kdo je mar?

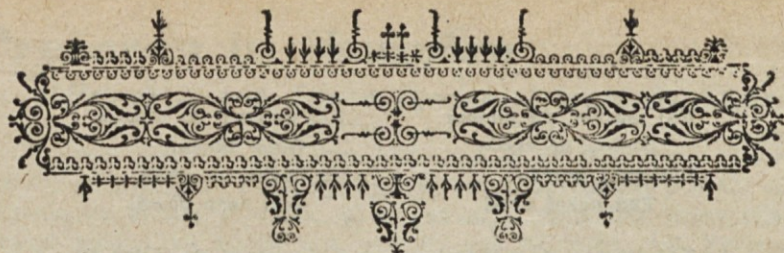
Ta bogati korenine
Je slovenski oratar.

V zbor učenih, vedi slava,
Stopi moder bistra glava,
Vse jezike sveta zna,
Če zapoje vse pogleda,
Na katedru grom beseda,
Zvezde šteje, pravdo da.
Svet posluša modrovine,
Se začudi koncu tmine,

Kdo je mar?

Taka glava korenine
Je slovenski oratar.

Skrajšan ponatis iz Zbranega dela J. Vesela-Koseskega.

Narodna čitalnica v Kranji

priredi

v soboto, dne 25. novembra 1899. l.

v svojih prostorih

VESELICO

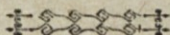
z naslednjim vsporedom:

1. Ivan pl. Zajc: Zrinjsko Frankopanka.	} poje čitalnični
pevski zbor;
2. Arnošt Fürchtgott Tovačovský: Sporočilo.	
3. Ant. Nedved: Lahko nuč!	
4. Ženski jok, igra v enem dejanju.	

Osebe:

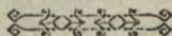
Dagatin,
Lucija, njegova žena,
Albert Podvinski;
Klotilda, njegova žena;
Kilijan, stebor v hotelu.

5. Ples.

Začetek ob $\frac{1}{2}$ 9. uri zvečer. Volopnina prosta.

Pristop imajo društveni člani in po njih upeljeni gostje.

A obični udarilski orbi

odbor.

Slovenka

Kaj maram, da nimam
Srebrá ne zlatá;
Ljubezen goréča
Tud nekaĵ veljá.

Kaj maram, da nimam
Prekrasnih oblék;
Zvestoba naj mene
Odéva na vék.

Kaj maram, da nimam
Na hribu gradú;
Po hišici nizki
Še več je mirú.

Kaj maram, da nimam
Po zimi cvetic;
Saj cvete mi zmirom
Nedolĵnost iz lic.

Kaj maram, da nimam
Obilo blagá;
Ne hodim po svetu,
Sem rada domá.

Kaj maram, da v dar mi
Ni perstan še zlat;
Se lože brez njega
Grem delat in spat.

Kaj maram, da nimam
Ne rék, ne morjá;
Ne bo mi po vodi
Ljubezen ušla.

Kaj maram, da nimam
Ne gor ne planin;
Samó da moj ljubček
Slovenski je sin!

Ponatis iz Vilharjevih »Pesmi« (1860)

Kranj, kakor je izgledal v drugi polovici 19. stoletja

Prešeren in čitalnica

Odlomek iz zapiskov o zgodovini kranjske čitalnice

V drugi polovici septembra 1846. leta se je dr. France Prešeren presešil iz Ljubljane v Kranj, kjer je odprl odvetniško pisarno. Dovoljenje za to mu je vlada, ki je januarja istega leta ustanovila v Kranju podeželsko advokaturu, podelila dne 22. julija 1846. Kot spreten, pravičen in dober človek, si je kmalu pridobil obsežno klientelo ne samo med meščanstvom ampak tudi med kmečkim prebivalstvom.

Našo malomeščanstvo je bilo v tedanji dobi naravno nezavedno in brezbržno. Le redki izobraženci so se v prvih desetletjih 19. stoletja navduševali za slovenščino (Sluga, Dagarin, Lokar, Pec, Mayr, Marenčič, če sodimo po tem, da so bili naročniki Bleiweisnovih Kmetijskih in rokodelskih novic, udje Mohorjeve družbe — razen župnika Avgusta Sluge, ki je že leta 1833 poudaril, da se morajo Slovenci glede slovstva približati drugim Slovanom, ne pa se od njih oddaljevati). Večjeza zanimanja in globlje razumevanja za lepoto slovenske pesmi in slovenske književnosti pa ni bilo pričakovati od kranjske družbe, ker se je meščanstvo in izobraženstvo zadovoljevalo z nemško knjigo.

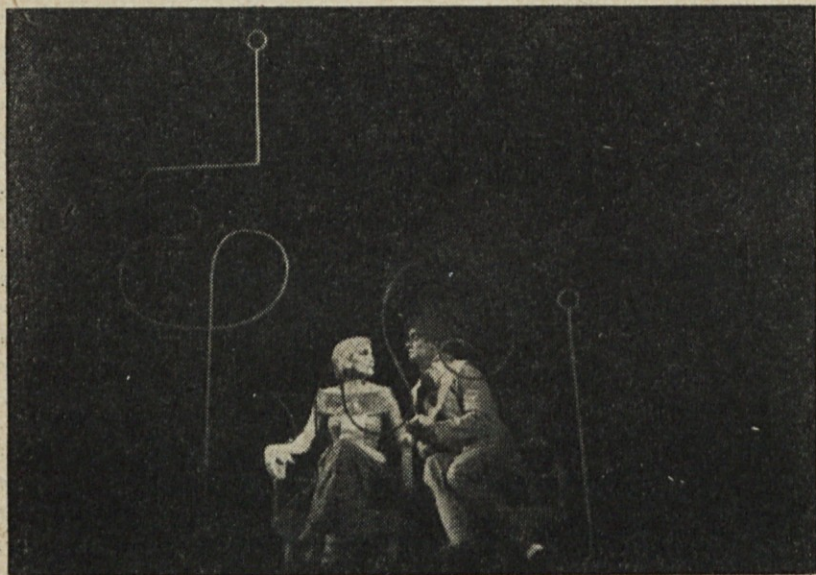
Prešeren, ki je prišel v Kranj duševno potrta in zagrenjen, se je moral čutili močno osamljenega, čeprav se je ob njegovem prihodu družabno življenje v mestu razgibalo. Dočim so se dotlej meščani zadovoljevali s pogovori na k'opeh pred hišami, po gostilnah, ki jih je bilo kar 48, ali pa v edini kavarni Švicarja Florijana Pua, so jeseni leta 1846 bratje Lokar in Franc Potočnik dali pobudo za ustanovitev bralnega in zabavnega društva Kazine (društvo se je kasneje preimenovalo v izrazito trdnjavo nemštva, kar je zavednim slovenskim članom dalo kasneje povod za izstop in ustanovitev Čitalnice). Tu naj bi bilo središče družabnega življenja, kjer bi se zbirala elita Kranja in okolice. V društvenih prostorih na Mestnem trgu („Pri Peterčku“) so se stajali člani, da so brali ne le domače, temveč tudi inozemske časopise, ki jih je predhodno cenzuriral društveni komisar Pajk. Strogo je pazil, da ne bi dobili meščani v roke prepovedanih časopisov, brošur in knjig.

V Kazini je prišel Prešeren v stik s svojimi ožjimi znanci, med drugimi s profesorjem za kmetijstvo na ljubljanskem liceju Jožetom pl. Vestom, lastnikom gradu Sentpeter v Stražišču, njegovim sinom Viktorjem, predsednikom celovškega deželnega sodišča, brati Lokarji, Karlom Florianom, katehečom Jurijem Grabnarjem in kaplanom Kajetanom Hueberjem. Hueber je prosil oktobra 1846 pri guberniji za dovoljenje, da bi smel izdajati versko književni tednik Apostel Kranj-

ski z literarno prilogo „Iskre“ ter v prošnji poudaril, da nad 10 milijonov južnih Slovanov nima takšnega časopisa. Ker je omenil v prošnji, da ima zagotovljene najboljše sodelavce, je pri tem gotovo mislil tudi na Prešerna. Gubernij pa je po nasvetu škofa Wolfa, ki mu je bila prošnja poslana na vpogled, izdajanje časopisa odklonil.

Prešerna so vabili tudi na zabavo v Kieselstein (današnji vaješki internat), ker je bil znan s Pagliaruzzijevimi že iz Ljubljane. Meščanska družba pa je bila preveč vnanja. Čislali so ga kot spretnega jurista, se smejali njegovim duhovitim šalam in prigradnim satiram, toda razumeli ga niso. Veliki pesnik je nosil trpljenje sam. Sorodne duše, kakor je bil Čop s svojo široko razgledanostjo in izobrazbo, ni našel več. Morda mu je bil Karel Florian ml. še najbližji.

Svojih svobodomiselnih nazorov Prešeren tudi v Kranju ni nič izpustil. Kranjska noblesa in uradništvo sta se ob nedeljah udeleževali enajste maše v farni cerkvi. Prešeren je prišel do cerkve po navadi šele takrat, ko je cerkovnik zapiral vrata. Poklical ga je k sebi in mu plačal za polič vina, češ naj gre zanj poslušat mašo,

STEPHAN LACKNER: Še bo sijalo sonce. — Zaključni prizor iz III. dej. — Na sliki: A. Hlebecetova in Jože Kovačič.

Proti koncu julija so se pojavili prvi težji znaki Prešernove smrtno bolezni. Potrla ga je tudi smrt prijatelja dr. Crobatha v Ljubljani. sam pa je zavil v gostilno nasproti cerkve. V kranjskem okolju pod vtisom svojih življenjskih prilik ni mogel več dobiti pobud za nadaljnje udejstvovanje, ki ga je zaključil z izdajo Poezij. Vdajal se je pijači še bolj kakor prej, kar je imelo za njegovo zdravje in gnotne razmere usodne posledice.

Vše to je najbrže vplivalo nanj v toliki meri, da je poskušal izvršiti samomor v gostilni pri Jelenu. Rešili so pesniku življenje, toda vidno je hiral. Jeseni je obležal. Trpel je ne le telesne mučè, marvèè tudi pomanjkanje, katerega ga je rešila smrt. Dne 8. februarja 1849 je zatisnil svoje trudne oči. Njegovi prijatelji in èastilci so 3. julija 1852 slovesno počastili njegov spomin z odkritjem nagrobnega spomenika na kranjskem pokopališču.

Spomin na našega pesnika — prvaka je bil èitalnici vedno svet. Takoj po ustanovitvi je prevzela v oskrbo njegov grob. Dne 13. decembra 1863 je priredila Prešernu v spomin slovesno besedo, katere se je udeležil tudi Južni Sokol iz Ljubljane. Podobne besede in proslave Prešernu v spomin je èitalnica obnavljala po večini vsako leto ob dnevu njegovega rojstva in smrti. Kadar so prišli v Kranj tuji gostje, jih je èitalnica vedno vèdila na Prešernov grob, da se poklonijo njegovemu geniju. Na dan mrtvih je èitalnica redno okrasila njegov grob s cvetjem in venci, njeni pevci pa zapeli žalostinke in njegovo priljubljeno pesem „Luna sije“. Ob stoletnici njegovega rojstva je èitalnica slovesno odkrila na hiši, kjer je pesnik prebil zadnje dni svojega življenja spomisko ploščo dne 16. septembra 1900. Ta dan se je zbrala v Kranju vsa Gorenjska, gostje pa so prišli na proslavo tudi iz drugih krajev. Po govoru takratnega župana Karla Šavnika je ploščo, na kateri so vklesane besede:

V tej hiši je bival in umrl
prvak slovenskih pesnikov,
dr. France Prešeren.

V proslavo stoletnice rojstva
postavila

Narodna èitalnica v Kranju.

16. 9. 1900.

odkril predsednik èitalnice Franc Peterlin.

Ivan Fugina

Prispevek h kroniki

kranjskega gledališkega udejstvovanja

29. 6. 1864 Uprizoritev prve igre v slovenskem jeziku. Roderich Benedix: Pravda. Prevel Janez Globočnik.

5. 3. 1865 Uprizorjena prva slovenska igra. Miroslav Vilhar: Župan

10. 9. 1865 Uprizorjena A. Linhartova Županova Micka.

15. 5. 1887 Prvo gostovanje ljubljanskih igralcev z veseloigro „Ponesrečena glavna skušnja“ v režiji Ignacija Borštnika.

Sezoni 1887/88 in 189/90 Dramatični šoli pod vodstvom prof. Ivana Franketa, znanega slikarja. V Čitalnici je sodeloval kot režiser, in scenarator, masker in kostumograf.

2. 7. 1893 Prva predstava na prostem v Grajzarjevem gozdu pri Senčurju. I. Ogrinc: Kje je meja?

14. 1. 1906 Bisson F. F.: Dobri sodnik. Burka v 3. dejanjih. Prva ljudska predstava, dostopna vsem slojem, tudi nečlanom.

Leta 1907 Ustanovljen v okviru Čitalnice samostojen dramatičen odsek z lastnimi pravili in odborom.

15. 5. 1908 Prvo gostovanje čitalniškega odra izven Kranja. Kotzebue-Cimperman: „Zmešnjava nad zmešnjavo“ igrali v Škofji Loki

7. 5. 1911 Gostovanje v Glinjah na Koroškem z Ks. Meškovo dramo v 3 dejanjih „Mati“.

25. 1. 1919 Proslava 100-letnice Vodnikove smrti.

21. 2. 1919 Cankarjev večer, na katerem so sodelovali dr. Ivan Pregelj, Oton Zupančič, Fran Albreht in Hermina Valenčičeva.

17. 1. 1920 Nova pravila dramatičnega odseka.

11. 5. 1921 Proslava 25-letnega igranja na odru Narodne čitalnice Hermine Valenčičeve. Roda Roda-Danilo: Dana Petrovičeva.

19. 5. 1923 Prvo gostovanje Čitalnice v Ljubljani na Sentjakobskem odru z enodejankama: Czinner-Sest: Maska satana in Bracco-Kralj: Don Pietro Caruso v režiji Václava Držaja.

1. 9. 1923 Slavnostna predstava Cankarjevega „Kralja na Betajnovi“ ob priliki 60-letnice Narodne čitalnice v režiji Milana Skrbinška.

14. 12. 1923 Umetniški večer ge Marije Vere.

21. 12. 1923 Akademija v proslavo 5-letnice Cankarjeve smrti.

28. 11. 1925 Jurčič-Vošnjak: Lepa Vida. Otvoritvena predstava na novem odru v Narodnem domu (sedanjem Sindikalnim domu) v režiji Naceta Reša.

26. 5. 1926 Ivan Cankar: Pohujšanje v dolini Šentflorjanski v režiji Ivana Fugine. Slavnostna predstava v proslavo 50letnice Cankarjevega rojstva.

15. in 16. 6. 1927 Gostovanje ljubljanske opere s Seviljskim brivcem in Grofico Marico.

16. 2. 1929 Molnar-Ost: Liliom. Predstava udeležencev dramatične šole, ki jo je vodil Osip Sest.

11. 4. 1929 Uprizorjena prva opereta. Meilhac-Herve: Manzelle Nitouche. Režija: Dore Kern. Dirigiral: dr. Stanko Sajovic.

11. 12. 1929 Cankarjev večer. V spomin na 10-letnico Cankarjeve smrti.

23. 4. 1931 Proslava 60-letnice rojstva F. S. Finžgarja z uprizoritvijo njegovega „Divjega lovca“ v režiji Doreta Kerna.

1. 12. 1932 Molnar-Ost: Nekdo. Režiral Rebolj. Proslava 15-letnice igranja na čitalniškem odru Metoda Mayrja.

15. 2. 1933 Proslava 25-letnice odrskega udejstvovanja Maksa Reša z uprizoritvijo Blumenthal-Kadelburgove veseloigre „Čez leto dni“ v slavljenci režiji.

6. 4. 1933 Bratko Kreft: Celjski grofje. Režiral Ivan Fugina. Prva uprizoritev na podeželskem odru v Sloveniji.

Opomba: Navedene so samo važnejše prireditve od ustanovitve Narodne čitalnice leta 1863 pa do leta 1933, ko je Čitalnica proslavila 70-letnico svojega obstoja. Za dobo od 1933—1941 pa točni podatki še niso na razpolago.

Domače gledališke vesti

Naša prihodnja premiera bo v začetku meseca marca. Na sporedu bo Seliškar-Filipičeva mladinska igra: Bratovščina Sinjega galeba. Več let obljublano in priljubljeno mladinsko delo, ki ga je dramatisiral Lojze Filipič, bo režiral Žarko Petan, slušatelj tretjega letnika Akademije za igralsko umetnost v Ljubljani. Pri uprizoritvi bodo sodelovali tudi dijaki kranjske gimnazije.

Naše gledališče bo za otvoritev prihodnje sezone v znamenju dvestoletnice Linhartovega rojstva uprizorilo njegovo dramo Miss Jenny love. V čigavi režiji bo delo prvič uprizorjeno, še ne moremo poročati.

Trgovsko podjetje „MODA“ - Kranj

Vam nudi 3 ugodnosti pri nakupu: CENA
KAKOVOST
IZBIRA

galanterijskega, manufakturnega in modnega blaga

PG